

NIEUWE ONTWIKKELINGEN IN HET LATIJNSAMERIKAANS MARXISME

Inleiding

De vestiging en bestendiging van autoritaire regiem in een aantal Zuidamerikaanse landen in de jaren zeventig, heeft het debat doen heropleven over de waarde van het Latijnsamerikaans marxisme als theoretisch paradigma ter verklaring van de ontwikkeling van het afhankelijk kapitalisme en het ontstaan van deze nieuwe regiem, alsmede omtrent de praktisch-politieke betekenis ervan in de antidictatoriale strijd. In het bijzonder in Chili heeft de gewelddadige beëindiging van de regering van de Unidad Popular, waarin de oudste, omvangrijkste en politiek belangrijkste marxistische partijen van Latijns-Amerika vertegenwoordigd waren, en de jarenlang vruchteloos gebleven linkse strategie van de anti-fascistische frontvorming aanleiding gegeven tot een herbezinning op en discussie over enkele centrale concepten van het marxistisch gedachtengoed en op de interpretaties daarvan in verschillende fasen van het jongste Latijnsamerikaanse verleden.

In het onderstaande willen we een beknopt overzicht geven van verschillende Latijnsamerikaanse marxistische denkwijzen die in het debat aan de orde zijn. In onze typologie hebben we vijf stromingen onderscheiden die we genoemd hebben:

- het marxisme van de afhankelijke landen;
- het ontwikkelingsmarxisme;
- het marxisme van de tweede leninistische versie;
- het dependencia-marxisme;
- en tenslotte het marxisme van de sociale bewegingen.

Als zodanig zijn zij in meerdere of mindere mate niet alleen van belang geweest voor de ontwikkeling van de linkse Chileense politieke partijen, maar spelen zij ook een rol in de huidige omstandigheden bij de politieke coalitievorming en zullen zij ongetwijfeld hun stempel blij-

ven drukken op de keuze van strategische alternatieven voor de toekomstige ontwikkeling van het Chileense politiek en economische bestel.

Het marxisme van de afhankelijke landen

In navolging van Boris Goldenberg¹ kan men stellen dat vanuit historisch perspectief het centrale vraagstuk van het Latijnsamerikaans marxisme steeds is geweest het definiëren van het karakter van de revolutie. Uitgangspunt vormde de noodzaak van de opbouw van een bepaalde sociale en economische structuur welke als grondslag moest dienen voor strategische opties en tactische beslissingen. Aan het concept van de aard van de revolutie werd een aantal wezenlijke politieke kwesties ondergeschikt gemaakt, zoals het probleem van de te volgen weg, de verschillende fasen van de strijd, de bondgenootschappen tussen sociale klassen etc.

In dergelijke politieke kwesties werden de theoretische en methodologische vraagstukken weerspiegeld die zich voordeden bij de toepassing van het marxisme op de Latijnsamerikaanse werkelijkheid. Tegelijk kristalliseerden zij de bewustwording van het sterk op de Europese situatie toegespitste karakter van de klassieke formuleringen van het marxisme.

De kritiek die enkele auteurs tijdens de jaren zestig in het debat over de ongelijke internationale ruilverhoudingen hieromtrent formuleerden - in het bijzonder tot uitdrukking gebracht in de eerste werken van Samir Amin² - is reeds terug te vinden in de discussie over het Latijnsamerikaans marxisme in de dertiger jaren. Het betrof de klassieke polemiek tussen het 'exotisch indo-amerikanisme', dat in antropologische overaccentuering de nadruk legde op de historische bijzonderheid van Latijns-Amerika en een meer sociologisch georiënteerde versie van het marxisme die zich bij de interpretatie van de samenleving liet leiden door het historisch evolutionisme van de sociaal-economische modellen van Europa. Deze laatste richting ondervond krachtige ondersteuning tijdens het stalinistisch tijdperk toen de hegemonie van het sovjetmarxisme de weg vrij maakte voor de doctrine van de revolutie in fasen, waarin begrippen als de progressieve bourgeoisie, het blok van vier klassen en de burgerlijke-democratische revolutie opgededen.

In deze strijd tussen universalisme en particularisme van het marxisme traden denkers als Haya de la Torre en Alejandro Matinez Cambe-

no op de voorgrond³, die trachtten aan te tonen dat het socialisme geen onmiddellijke alternatief voor de toenmalig bestaande Latijnsamerikaanse werkelijkheid kon vormen. Zij zetten zich vooral af tegen José Carlos Mariátegui, één van de meest vooraanstaande exponenten van het Latijnsamerikaanse marxisme⁴, die verweten werd geen oog te hebben voor de betekenis van het historisch verschil tussen de indo-amerikaanse agrarische samenleving en het Europees industrieel kapitalisme en de mythe zou hebben gevoed van revolutionair potentieel van het Latijnsamerikaans proletariaat.

De canonisatie van de Eurocentristische zienswijze op het zevende congres van Komintern in 1935 sloot de zgn. revolutionaire periode van het Latijnsamerikaans marxisme af, dat theoretisch het meest diepgaand was veranderd in de werken van Mariátegui en historisch zijn neerslag vond in de opstand van 1932 in El Salvador. Ook verdween hiermee de theoretische invloed van twee tot dan toe gezaghebbende documenten van de Derde Internationale, t.w. dat "Over de Revolutie in Latijns-Amerika, oproep aan de arbeidersklasse van de beide Amerika's" van januari 1921 en het uit 1923 getitelde "Aan de Arbeiders en Boeren van Zuid-Amerika". In deze geschriften werd de idee verworpen van een nationale en democratische fase in de vorm van een onafhankelijk, zelfvoorzienend kapitalisme. Verder stelde men de medeplichtigheid van de lokale bourgeoisie met het imperialisme aan de kaak en werd de noodzaak beklemtoond van de directe boerenstrijd tegen het kapitalisme in de landbouwsector. De eenheid van stedelijk proletariaat en boerenmassa's zou een ononderbroken revolutionair proces mogelijk maken dat moest afrekenen met het 'achterlijke en semi-koloniale kapitalisme' van Latijns-Amerika.

De Eurocentristische fase van het Latijnsamerikaanse marxisme, waarin de stalinistische versie van de sovjet-interpretatie van het marxisme de boventoon voerde (1935-1959), was onverbreekelijk verbonden met de strijd van de arbeidersklasse in Europa tegen het fascisme en de politiek van de volksfronten.

Het ontwikkelings-marxisme en de politieke versie van het structureel dualisme

De problemen waarmee het Latijnsamerikaans marxisme van de dertiger jaren te kampen had, werden niet zozeer gevormd door het opkomend fascisme als wel door de crisis van wat genoemd is het sys-

teem van oligarchische overheersing en het daarmee verbonden ontwikkelingsmodel dat berustte op de export van grondstoffen. Ten overstaan van de als gevolg van het inzakken van de wereldmarkt opgetreden stagnatie van dit model, trachtte men de ontwikkelingen te bevorderen in de richting van de klassieke fase van het industrialisatieproces. In latere analyses is dit streven aangeduid als het model van industrialisatie door imports substitutie⁵. Vandaar dat vooral in het Chileense geval het imperatief van het zevende congres van de Komintern tot vorming van volksfronten inhoudelijk meer werd opgevat als een ondersteuning van dit streven naar industrialisatie dan als een oproep tot strijd tegen het fascisme⁶. De deelname van de Chileense Communistische Partij in de vorming van het Volksfront, die leidde tot de verkiezing tot President van de kandidaat van de Radicale Partij, Pedro Aguirre Cerda, berustte dan ook op een politiek die de uitbouw beoogde van de nationaal-democratische fase en een progressieve en onafhankelijke ontwikkeling van het Chileense kapitalisme⁷. Hiertegenover stond het complexe standpunt van de juist tijdens de crisis van het wereldkapitalisme opgerichte Socialistische Partij, die meer aansluiting zocht bij de stroming van het marxisme waarin de nadruk werd gelegd op kwesties als de 'Socialistische Republiek van Latijns-Amerika' en de 'Dictatuur van de Arbeiders'⁸.

De uitwerking van de wereldcrisis op het heersend systeem schiep niet alleen de politieke voorwaarden voor het proces van industrialisatie, maar belichtte ook een bijzonder element in de volksfrontpolitiek dat op zijn beurt bepalend was voor de aard van de deelname van de marxistische partijen hierin. Die bijzonderheid bestond in het veronderstelde samenvallen van de voordelen van industrialisatie en herverdeling van nationale rijkdom voor betrokken sociale partijen. In feite zou dit gegeven echter het voornaamste knelpunt blijven van het gehanteerde ontwikkelingsmodel:

"De symmetrie in perspectieven van bourgeoisie en volksklassen t.a.v. de noodzaak van industrialisatie, verkeerde in zijn tegendeel waar het de vorm betrof die het ontwikkelingsproces zou aannemen. De tegenstelling: hogere lonen of meer kapitaalaccumulatie markeerde twee richtingen die onverenigbaar zouden blijven"⁹.

Niettemin betekende de deelname van de marxistische partijen in de volksfrontpolitiek een ommekeer in de grondhouding van het socialisme, uitmondend in een historisch compromis rondom de nationale in-

dustrialisering. Tegelijk markeerde zij het begin van een lang proces van compromissen sluiten en integratie van de arbeidersklasse in de Staat, dat slechts werd onderbroken tijdens de periode van de zgn. 'beschermde democratie' die werd ingezet met de invoering van de 'wet ter bescherming van de democratie'. Tijdens deze fase werden de grondslagen gelegd van wat later is bestempeld als de 'overleg-Staat'.

Duidelijk is dat met het afsnijden van de toegang van de arbeidersklasse tot de staatsinstellingen tijdens de periode van de 'beschermde democratie' (1947-1958) een uitweg werd gezocht in de tegenstelling arbeid-kapitaal ten gunste van de kapitaalaccumulatie, gebruik makend van de internationale context van de Koude Oorlog en de ideologische strijd tegen het communisme. Toch kwam het niet tot de nagestreefde 'noodzakelijke efficiency' waarmee de politieke problemen van de instabiele hegemonie van de heersende klasse te lijf zouden moeten worden gegaan, aangezien voor een dergelijke onderneming een totaalplan van sociale en economische herordering nodig was en niet slechts het opwerpen van wettelijke hindernissen voor deelname van de volksmassa's aan het politieke proces. De alternatieven uit deze periode droegen steeds een partieel karakter, zoals het volksnationaal plan van President Ibanze en het programma van de missie Klein-Saks¹⁰.

Het proces van ommekeer in de basisgerichtheid van het socialisme naar het historisch compromis rondom de nationale industrialisatie, is in de loop der tijd door politici en intellectuelen verschillend beoordeeld¹¹. Sommigen interpreteren het als een monstrueuse poging tot sociale mystificatie die revolutionaire doelstellingen als de omverwerping van de bestaande produktieverhoudingen en nationalisatie van buitenlands kapitaal, in schimmige, langs electorale weg tot stand gekomen compromissen naar de achtergrond zouden verdringen. Voor anderen vormden de verkiezingsoverwinningen van het Volksfront in 1938 en van de democratische alliantie van 1946, lichtbakens voor de arbeidersklasse op de moeizame weg naar politieke macht.

De theoretische grondslagen van het ontwikkelingsmodel van industrialisatie via import-substitutie zijn niet zozeer afkomstig van het Latijns-amerikaans ontwikkelingsmarxisme, als wel gelegen in de analyses en concepten van de Economische Commissie voor Latijns-Amerika (CEPAL) en van de econoom Paul Prebisch¹². In de strategie die binnen het kader van het ontwikkelingsmodel van industrialisatie d.m.v. importsubstitutie gedurende de periode 1930-1960 werd gevolgd, stond centraal het bewerkstelligen van een breuk met de oude liberaal-

oligarchische Staat, die de drijvende kracht was geweest bij de uitbouw van een op export van grondstoffen gerichte economie. Het industrialisatieproces werd beschouwd als een essentiële voorwaarde voor de ontwikkeling van een zelfvoorzienend kapitalisme. Naar de mate waarin industrieproducten die traditioneel werden ingevoerd voortaan in het land zelf konden worden vervaardigd, zou het mogelijk zijn de banden van afhankelijkheid te verbreken die kenmerkend waren voor de bestaande internationale arbeidsverdeling. In dit proces zou het conflict zich toespitsen tussen de moderne sector van de industriële bourgeoisie en de traditionele oligarchie. Het opkomend industrieproletariaat en de overige lagere sociale sectoren waren daarbij een de nieuwe bourgeoisie ondersteunende en ondergeschikte rol toebedacht.

Het streven was gericht op een gestaag uitbreidende binnenlandse markt als waarborg voor de dynamiek van kapitaalaccumulatie welke op den duur tot een soortgelijke sociaal-economische structuur zou leiden als die in de ontwikkelde landen.

In het door Prebisch ontwikkelde centrum-periferie model spelen twee elementen een rol in de verklaring van het proces van ontwikkeling, t.w. de verslechtering van de 'terms of reference' van grondstoffen en industriegoederen en het voortbestaan van een traditioneel-oligarchische agrarische sector naast een moderniserende sector van industriële groeipolen.

De complementariteit van het marxistisch ontwikkelingsdenken en het model van kapitalistische zelfvoorziening vindt zijn uitdrukking in het gebruik van de term structureel dualisme. De hier bedoelde marxistische visie signaleert een fundamentele tegenstelling tussen een 'feodale' en een meer specifiek kapitalistische economische sector. In overeenstemming met het ontwikkelingsteorema van Prebisch c.s. kent ze een positieve rol toe aan de zogenoemde progressieve democratische burgerij. Aldus bewegen beide typen ontwikkelingsvisies zich binnen een soortgelijk theoretisch stramien en komen ze uit op parallelle politieke gevolgtrekkingen.

Het marxisme van de tweede leninistische versie

In de kritiek op het moderniseringsdenken à la CEPAL/Prebisch greep men van bepaalde marxistische zijde aanvankelijk terug op leerstellingen van Marx over het kolonialisme en de daarin veronderstelde progressieve effecten van het kapitalistisch expansionisme en de inter-

ationale handel voor de perifere landen¹³. Later zocht men meer aansluiting bij de gedachtengang van Lenin die als politieke voorwaarde voor een dergelijke expansie een hechte band noodzakelijk achtte tussen het internationaal kapitalisme en de heersende pre-kapitalistische sociale en politieke structuren in de onderontwikkelde gebieden. Een dergelijk samengaan, zo luidde echter de conclusie, behoeft geenszins noodzakelijkerwijs het karakter aan te nemen van een structurele ontwikkeling in de richting van industrialisatie¹⁴.

Andere critici betrekken - evenals Prebisch - in hun beschouwingen de beperkende factor van de te geringe omvang van de binnenlandse markt¹⁵. Deze zou weliswaar in beginsel overwonnen kunnen worden door een sterk protectionistisch industrialisatiebeleid - op voorwaarde dat de macht van de traditionele, pre-kapitalistische klassen ('feodale heren, kapitalistische middengroepen en conservatieve industriëlen') gebroken wordt, doch daarmee zou nog geen waarborg zijn verkregen dat het maatschappelijk irrationeel gebruik van het zgn. 'economisch excedent' tot het verleden zou behoren. Integendeel, deze situatie zou juist door de bestaande internationale economische verhoudingen bestendig en versterkt worden.

De hier bedoelde aanhangers van de tweede versie van de 'leninistische imperialismetheorie' geloofden - anders dan Prebisch - niet dat politieke en economische hervormingen, verhoging van de produktiviteit of toename van buitenlands kapitaal, de bestaande toestand van onderontwikkeling drastisch konden veranderen. Slechts een socialistische revolutie kon leiden tot het vrijmaken van produktieve krachten en zou het bestaansniveau van de massa kunnen verhogen door een beter gebruik van het beschikbare excedent¹⁶.

Het dependencia-marxisme

Het in de Latijnsamerikaanse sociale wetenschappen ontwikkelde dependenciamodel dat in de zeventiger jaren opgeld deed¹⁷, vormde een simultane reactie op het structureel-functionalisme, het (neo-) keynesianisme, het traditioneel marxisme cum klassieke imperialismetheorie en het orthodox liberalisme. Voorop stond het oogmerk de historische en politieke dimensies van het ontwikkelingsvraagstuk meer reliëf te geven. Kennis van het historisch proces van economische verandering werd onontbeerlijk geacht voor het begrijpen van de structurele voorwaarden en beperkingen waaraan dit proces onderhevig was ge-

weest. Economische macht vormt in dit paradigma een afgeleide van sociale, d.i. politieke dominantie. Via politieke processen zijn sommige sociale groeperingen in staat de maatschappij een bepaalde produktiewijze alsmede een bepaald relatiepatroon tussen economie en politiek op te leggen¹⁸.

Bijzondere betekenis werd in de analyses toegekend aan de positie die de perifere landen binnen de context van het wereldmachtssysteem innemen. Zowel de traditionele imperialisme-theorie als de Latijnsamerikaanse versie van het moderniseringsdenken kenschetsen - ieder op eigen wijze - de invloed van de centrale machtscentra als een weliswaar belangrijke maar tamelijk onafhankelijke externe variabele. In het dependencia-denken wordt sterk de nadruk gelegd op het proces van internalisering van de externe factoren, dat op dialectische wijze de interne dynamiek van de sociale klassen in de afhankelijke landen en daarmee hun structurele mogelijkheden voor ontwikkeling bepaalt. In deze optiek is geen plaats voor het Eurocentristisch historisch evolutionisme van het klassiek marxistisch denken over de ontwikkelingsgang van afhankelijke landen en wordt de daarin veronderstelde progressieve rol van een democratische industriële bourgeoisie dan ook ontkend.

Ook plaatste men vraagtekens bij de tot dan toe vigerende theorieën over imperialisme en kolonialisme, die immers ontworpen waren vanuit het perspectief van de studie van de kapitalistische ontwikkeling van de centrale landen. Nóch Lenin, Boecharin en Rosa Luxemburg - de belangrijkste marxistische theoretici van het imperialisme - noch niet-marxistische auteurs zoals Hobson, hebben het thema van het imperialisme benaderd vanuit het gezichtspunt van de afhankelijke landen. Hoewel het vraagstuk van de afhankelijkheid geplaatst moet worden binnen het algemene kader van de theorie over het imperialisme, gaat het hier om een eigenstandige werkelijkheid met een specifieke wetmatigheid binnen het globale proces, die daarbinnen op een bijzondere manier ingrijpt. Het begrijpen van de afhankelijkheidsrelaties, er een eigen conceptuele inhoud aan geven, de studie van de daarin optredende mechanismen en historische processen, betekent niet alleen een uitbreiding van de theorie over het imperialisme, maar ook het leveren van de bijdragen aan de herformulering ervan¹⁹.

Het marxisme van de sociale bewegingen

In het begin van de jaren tachtig tekent zich in Chileense linkse kringen een stroming af die de noodzaak bepleit van het opnieuw doordenken van het karakter en de reikwijdte van de nieuwe structuren die sinds de vestiging van de militaire dictatuur in 1973 zijn ontstaan²⁰. Men zet daarmee niet alleen vraagtekens bij de tot dan toe heersende opvattingen van de marxistische strategie welke moet leiden tot herstel van democratische verhoudingen, maar levert ook fundamentele kritiek op enkele door deze partijen gebezigde concepten die een te sterke identificatie suggereren met het 'reëel bestaande socialisme'.

De door de linkse partijen telkens weer herhaalde bewering dat het door het autoritair regiem aangehangen monetaristisch economisch model noodzakelijkerwijs tot mislukking zou zijn gedoemd, wordt door deze critici niet zonder meer aanvaard. De redenering dat het ontwikkelingsmodel van het afhankelijke kapitalisme - en zeker van de monetaristische variant ervan - in Latijns-Amerika naar een doodlopende weg leidt, gaat uit van de gedachte dat de ermee gepaard gaande toename van de sociale ongelijkheid, noodzaak van onderdrukking op grote schaal en onverenigbaar met democratische tradities, onvermijdelijk moeten uitlopen op een dusdanige tegenstand van de bevolking dat het regiem ten onder zal gaan. Deze redenering miskent echter het feit dat in een bepaalde politieke context nu eenmaal andere parameters prevaleren. Ongetwijfeld werd dit verwijt van te mechanistisch denken aan het adres van de linkse partijen mede ingegeven door de ongemakkelijke constatering dat het economisch model vanaf 1977 tot enkele opmerkelijke resultaten had geleid (drastische daling van de inflatie, gemiddelde groei van het BNP met ongeveer 7 procent per jaar, spectaculaire toename van de export en een gunstige betalingsbalans), waarbij ondanks hoge zgn. sociale kosten (massale werkloosheid, dramatische verarming van grote groepen van de bevolking, terugdringen van de reële overheidsuitgaven voor woningbouw, onderwijs en gezondheidszorg) sprake was van een enorme consumptiedrift. Bovendien leek het er op dat de buitenlandse geldschieters een onbegrensd vertrouwen hadden geschonken aan het welslagen van het 'Chileens economisch wonder'.

Een tweede punt van kritiek betrof de karakterisering door de oppositie van het optreden van het militair regiem als een overwegend defensieve en reactionaire reflex op de voorafgaande periode van politieke crisis. De ongekend grootscheepse en intensieve toepassing van

onderdrukkingsmaatregelen bleek niet bedoeld om de weg terug vrij te maken naar herstel van de oude orde van vóór de periode van de Unidad Popular. Integendeel, zij vormden de voorwaarden voor de vestiging van een geheel nieuw politiek en economisch stelsel, dat wel wordt aangeduid als een door de Staat doorgevoerde verlate kapitalistische revolutie²¹.

Hiermee samenhangend hekelt men de opvatting dat het optreden van de autoritaire regiem in het zuidelijk deel van Latijns-Amerika in de jaren zeventig geïnspireerd zou zijn door het streven naar een 'verdieping' van de kapitalistische ontwikkeling, analoog aan het sinds 1964 in Brazilië gehanteerde model van afhankelijke industrialisatie. Onder verdieping - in de zin van het concept van O'Donnell²² - wordt dan begrepen het overschakelen van de produktie van consumptiegoederen naar die van halfabrikaten, waarvan de vervaardiging tengevolge van de vereisten van de nieuwe internationale arbeidsdeling, vanuit de centrale naar de afhankelijke landen zou worden overgeplaatst. Lage loonkosten en de aanwezigheid van autoritaire staatsvormen zouden voor dit proces noodzakelijke voorwaarden zijn²³.

Een dergelijke ontwikkeling viel in Chili echter in het geheel niet waar te nemen. Integendeel, 'de nieuwe economische politiek' was er op gericht het tot dan toe gevolgde ontwikkelingspatroon drastisch te wijzigen. Uitgaande van hevige aanvallen op het model van industrialisatie door imports substitutie - dat via buitensporig protectionisme en uitbundige overheidsbemoeienis geleid zou hebben tot fatale inefficiënte aanwending van produktiemiddelen en uiteindelijk tot volledige stagnatie van de economie -, was de doelstelling van de nieuwe ontwikkelingsstrategie niet uitbreiding of verdieping van de imports substitutie, maar het bewerkstelligen van een totale omkering van het model naar het ideaal van de vrije handel²⁴, op basis van het principe van de comparatieve voordelen. De dynamische kracht van het nieuwe ontwikkelingsmodel was toebedacht aan de exportsector, waarbij vooral zgn. niet-traditionele produkten (anders dan uit de mijnbouwsector) een belangrijke rol zouden moeten spelen. Een krachtig door de staat gesteunde en beschermde industrialisatie past geheel niet in dit beeld. Dit model van ontwikkeling zonder industrialisatie moet overigens niet gezien worden als een teruggrijpen naar het vóór-industriële tijdvak van de oligarchische overheersing, waarin sprake was van een economie die dreef op de export van vrijwel uitsluitend mijnbouwprodukten (salpeter, koper). In het nieuwe model is het uitvoerpakket veel gedifferentieerder samengesteld (naast mijnbouw, ook produkten uit de land-

bouw, visserij en bosbouw).

De moderniseringsmaatregelen die inmiddels door het regiem zijn doorgevoerd op staatkundig, bestuurlijk, economisch en maatschappelijk gebied, hebben geresulteerd in een geheel nieuw relatiepatroon tussen Staat, politieke partijen en sociale klassen. De Staat is, ook na de volledige inwerkingtreding van de nieuwe grondwet (generaal Pinochet blijft vasthouden dat dit pas in 1989 het geval kan zijn), waarin het bestaansrecht van politieke partijen in beperkte mate wordt erkend, grotendeels immuun geworden voor beïnvloeding van pressiegroepen uit de maatschappij. De regulerende functie van de Staat in economische kwesties en bij de oplossing van sociale conflicten wordt nu immers vervuld door de vrije markt. Politieke partijen verliezen daarmee hun betekenis als kanalen van beïnvloeding en onderhandelingen vis à vis de overheid ten behoeve van sociale groeperingen en maatschappelijke organisaties.

Een andere belangrijke conclusie die uit de opgetreden structuurveranderingen wordt getrokken luidt, dat de kracht en invloed van de georganiseerde arbeidersklasse sterk verminderd is en dat ook zal blijven²⁵. Het in omvang en relatief gewicht afgenomen industrieel proletariaat, de juist groeiende sector van middengroeperingen van werknemers in de particuliere handel en dienstverlening en de beperkende maatregelen ten aanzien van de vakbeweging hebben de strategische betekenis van de arbeidersklasse als stuwende kracht voor maatschappelijke omwentelingen zwaar ondermijnd²⁶. Daarmee is de belangrijkste legitimatiebron van de revolutionaire veranderingstheorie van Chileens links, nl. de arbeidersklasse als instrument voor het overwinnen van de contradicties en antagonismen van het afhankelijk kapitalisme, in feite opgedroogd. Het marxisme in Chili heeft, aldus deze critici, geen adequaat antwoord weten te formuleren op een - door de politieke partijen overigens ook niet voorziene - mogelijkheid van een proces van uitbreiding en intensivering van een kapitalistische ontwikkeling zonder industrialisatie.

Als potentiële dragers van alternatieve ontwikkelingsvormen meent men te kunnen aanmerken de zgn. nieuwe sociale bewegingen die in staat worden geacht een relatieve autonomie te kunnen handhaven ten opzichte van de Staat en de politieke partijen (comités van buurtbewoners, werklozen-, vrouwen- en jongerenorganisaties, nieuwe vakbonden, christelijke basisgemeenten, culturele groepen e.d.).

Slotbeschouwing

De diepe en aanhoudende crisis waaraan de Chileense economie sedert 1982 ten prooi is gevallen, toont de wankel theoretische basis aan van de veronderstelling dat het monetaristisch economisch model een perspectief van langdurige en stabiele groei zou kunnen bieden. De nagestreefde invlechting in de wereldmarkt van het op de export gerichte groeimodel impliceert een versterkte terugslag op de Chileense economie nu het wereldkapitalisme zelf in een ernstige crisis verkeert.

Het ziet er voorlopig niet naar uit dat het regiem rigoureu afstand wenst te nemen van het tot nog toe gevoerde financieel-economisch beleid, daarmee een te voorziene langdurige periode van stagnatie trotserend. Niettemin zou een eventuele ommezwaai naar een meer nationalistische, op staatsinterventie berustende economische politiek geenszins het einde hoeven te betekenen van het autoritair staatsbestel, al zal in dat geval de industriële sector zeker meer armslag worden gegeven.

Ook valt de als gevolg van de economische crisis toegenomen mobilisatie van de oppositionele krachten - aanvankelijk ingezet door de vakbeweging en later succesrijk overgenomen door de politieke partijen - niet goed te rijmen met de verwachting van het marxisme van de sociale bewegingen omtrent de kwijnende betekenis van de traditionele en sociale organisaties.

Al met al biedt het marxisme in Chili op theoretisch niveau niet het beeld van een zodanig strategisch alternatief voor het huidige militair regiem dat het op het praktisch-politieke vlak een hegemonische positie zou kunnen innemen ten opzichte van de democratisch rechtse en christendemocratische oppositie.

Noten

1. Boris Goldenberg: 'Kommunismus in Lateinamerika'. Verlag W. Kohlhammer. Stuttgart. 1971. Zie ook: Michael Lowy: 'Le marxisme en Amérique Latine de 1909 à nos Jours'. Maspero. Paris. 1980.
2. Samir Amin: 'Classe et nation dans l'histoire et la crise contemporaine'. Ed. de Minuit. Paris 1979. Zie ook de inleiding bij Babaker Sine: 'Impérialisme et théories sociologiques du développement'. Ed. Anthropos. Paris. 1975.
3. Victor Haya de la Torre: 'El Movimiento Obrero en América Latina'. Ediciones Obreras. 1953. Alejandro Martínez Cambeno: 'Perspectivas del socialismo en

México'. La Voz de México 25 noviembre de 1945.

4. José Carlos Mariátegui: 'Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana' (1928). Ed. Universitaria. Santiago de Chile. 1955. Zie voorts Carlos M. Cox: 'Reflexiones sobre José Carlos Mariátegui', in: El Marxismo latinoamericano de Mariátegui. Ed. Crisis. Buenos Aires. 1973.

5. Gekarakteriseerd door de industriële produktie van directe consumptiegoederen, voornamelijk gefinancierd met binnenlands kapitaal maar afhankelijk van buitenlandse technologie. In de exportsector domineert het buitenlandse kapitaal, de invoer bestaat voornamelijk uit produktiemiddelen en industriële grondstoffen.

6. Liliana de Riz: 'Sociedad y política en Chile'. Universidad Autónoma de México. 1979.

7. Enzo Faletto: 'Clases sociales, crisis política y problemas del socialismo en Chile'. FLASCO/ELAS. 1973.

J. Petras: Politics and Social Forces in Chilean development. Berkeley. 1969.

8. Julio César Jobet: El partido socialista de Chile. Santiago. Ed. Prensa Latinoamericana. 1971.

9. Liliana de Riz. o.c., pp. 57-58.

10. Deze stelde tijdens de regering van generaal Ibanez in 1956 een stabiliseringsplan voor de Chileense economie op volgens de aanbevelingen van het IMF. Zie hierover bijv.: Thomás Moulian: 'Desarrollo Político y Estado de compromiso. Desajustes y crisis estatal en Chile'. Colección Estudios CIE-PLAN. 1982.

11. Zie Galo González: 'Décimo Congreso del Partido Comunista de Chile, 1956, en John Reese Stevenson: 'The Chilean Popular Front'. Greenwood 1942.

12. Raúl Prebisch: 'El desarrollo económico de América Latina y algunos de sus principales problemas'. Santiago de Chile, 1949. CEPAL (Comisión Económica para la América Latina): 'Estudio Económico de América Latina'. 1949.

Octavio Rodríguez: 'La teoría del subdesarrollo de la Cepal. Siglo XXI editores. México. 1980.

Gabriel Guzmán: 'El desarrollo latinoamericano y la Cepal'. Ed. Planeta. Barcelona 1976.

13. Fernando H. Cardoso: 'La originalidad de la copia: la Cepal y la idea desarrollo', in Revista de la Cepal, segundo semestre de 1977, p. 11.

14. Maurice Dobb: 'Economía Política y Capitalismo'. 1954.

15. R.M. Marini: 'Subdesarrollo y revolución', Siglo XXI Editores, México, 1969.

16. Fernando H. Cardoso: 'La originalidad de la copia: la CEPAL y la idea del desarrollo', in Revista de la Cepal, segundo semestre de de 1977, p. 13.

17. Fernando H. Cardoso en Enzo Faletto: 'Dependencia y desarrollo en América Latina'. Siglo XXI Editores. México. 1969.

18. Fernando H. Cardoso: 'Ideologías de la burguesía industrial en sociedades dependientes'. Siglo XXI Editores, México, 1971.

19. Theotonio Dos Santos: 'Dependencia y cambio social'. Centro de Estudios Socio-económicos. Universidad de Chile. Santiago. 1970. Zie ook Ernesto Laclau: 'Política e Ideología en la teoría marxista. Capitalismo, fascismo y populis-

- mo'. Siglo XXI Editores. México. 1978.
- David Goodman and Michael Redclift: 'From Peasant to Proletarian. Capitalist Development and Agrarian Transitions'. Camelot Press. England. 1981.
- Serge Latouche: 'Critique de l'imperialisme'. Editions Anthropos, Paris 1978.
20. Zie Revue de l'Amérique Latine, num. 6, 1981. CETRAL, Paris, waarin bijdragen van Javier Martinez, J.J. Brunner, M. Lanzarotti, C. Ominami, José Ben-goa, Ricardo Lagos, Guillermo Campero, Manuel A. Garreton et E. Tironi.
21. Manuel A. Garreton: 'Procesos políticos en un régimen autoritario. Dinámi-cas de institucionalización y oposición en Chile. 1973-1980'. FLASCO. Santia-go de Chile. 1980.
- Tomás moulian y Pilar Vergara: 'Estado ideología y políticas económicas en Chile 1973-1978'. Colección Estudios Cieplan num. 3. Santiago de Chile, junio de 1980.
- Pilar Vergara: 'Las transformaciones de las funciones económicas del Estado en Chile bajo el régimen militar'. Colección Estudios del Cieplan num. 5 Santia-go de Chile, julio de 1981.
22. Guillermo O'Donnell: 'Reflexiones sobre las tendencias de cambio del Esta-do autoritario'. Documento CEDES/CLASCO. no. 1. Buenos Aires. 1975.
- David Collier (Ed.): 'The New Authoritarianism in Latin America'. Princeton Uni-versity Press. 1979.
- Fernando H. Cardoso: 'Estado y sociedad en América Latina'. Ed. Nueva Visi-ón. Buenos Aires. 1972.
- Theotonio Dos Santos: 'Brasil: la evolución histórica y la crisis del milagro eco-nómico'. Ed. Nueva Imagen. México. 1978.
- Ruy Mauro Marini: 'Subdesarrollo y Revolución', Siglo XXI Editores. México, 1969.
- Vania Bambirra: 'El capitalismo dependiente latinoamericano'. Siglo XXI Editores. México. 1974.
- Florestan Fernandes: 'Apontamentos sobre a 'Teoria do autoritarismo''. Editora Hucitec. São Paulo, 1979.
- Florestan Fernandes: 'La revolución burguesa en Brasil'. Siglo XXI Editores. México. 1978.
- Fernando H. Cardoso: 'As idéias e seu lugar. Ensaio sobre as Teorias do de-senvolvimiento'. Cuadernos CEBRAP no. 33. Petrópolis. 1980. Luiz C. Bresser Pereira: 'Le sous-développement industrialisé'. Revue Tiers Monde. Tome XVII. no. 68, 1976.
23. Folker Fröberl, Jürgen Heinrichs, Otto Kreye: 'La nueva división internacio-nal del trabajo. paro estructural en los países industrialización de los países en desarrollo'. Siglo XXI Editores. México. 1980.
24. Pilar Vergara: 'Apertura externa y desarrollo industrial en Chile: 1973-'78, in: Desarrollo Económico, num. 80, vol. 20. Argentina. 1981.
25. Guillermo Campero y José A. Valenzuela: 'El movimiento sindical chileno en el capitalismo autoritario'. ILET. Santiago. 1981.
26. Javier Martinez y Eugenio Tironi: 'Clase obrera y modelo económico (Un estudio del peso y la estructura del proletariado en Chile. 1973-1980)', Santia-

go de Chile, 1981.

Christina Hurtado-Beca: 'Chile 1973-1981: Desarticulación, y reestructuración autoritaria del movimiento sindical', Boletín de Estudios Latinoamericanos y del Caribe, Amsterdam, nr. 31, 1981.